

КОГНІТИВНА БАЗА – ЯДРО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена аналізу термінів «когнітивна база» та «культурний простір» у сучасній когнітивній лінгвістиці. Узявши за основу інтерпретацію цих термінів такими дослідниками, як М. М. Фомина, В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко та ін., автор продемонстрував понятійно-категоріальні стосунки між ними і довів необхідність включення національно маркованого складника до структури обох досліджуваних явищ для його подальшого вивчення.

Ключові слова: когнітивна база, культурний простір, когнітивна лінгвістика, культурний феномен, прецедентний феномен, когнітивний простір.

Статья посвящена анализу терминов «когнитивная база» и «культурное пространство» в современной когнитивной лингвистике. Взяв за основу интерпретацию этих терминов такими исследователями, как М. Н. Фомина, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко и др., автор продемонстрировал понятийно-категориальные отношения между ними и доказал необходимость включения национально маркированного компонента в структуру обох исследуемых явлений для его дальнейшего изучения.

Ключевые слова: когнитивная база, культурное пространство, когнитивная лингвистика, культурный феномен, прецедентный феномен, когнитивное пространство.

The article is devoted to an alysis of the terms «cognitive base» and «cultural space» in contemporary cognitive linguistics. Based on the interpretation of these terms by such scientists as M. M. Fomina, V. V. Krasnykh, D. B. Gudkov, I. V. Zakharenko and others, the author demonstrated the conceptual and categorical relationship between them, and proved the necessity of including national marked component in the structure both of the investigated phenomena for further study.

Key words: cognitive base, cultural space, cultural phenomenon, cognitive linguistics, precedent phenomenon, cognitive space.

Говорячи про людину як активного учасника пізнавального процесу, неможливо обійти стороною той простір, який вона створює навколо себе й у межах якого відбувається комунікація, насамперед маємо на увазі простір культурний.

Сьогодні можна знайти безліч визначень цього поняття в різних галузях гуманітарних знань. Так, у філософії культурний простір – «це також простір реалізації людської віртуальності (задатки, можливості, здібності, бажання та ін.), здійснення соціальних програм, цілей та інтересів, розповсюдження ідей і поглядів, мови і традицій, вірувань і норм і т. д.» (Быстрова, 2004, с. 39).

Просторовий показник культури, як зауважує М. М. Фомина (1999), розкривається через часову вісь: минуле – теперішнє – майбутнє. Культура несе із собою пам'ять століть, що трансформується у відповідності до норм сучасності й утілюється в теперішньому бутті людей. Завдяки такому процесу забезпечується зв'язок часів. Із перших кроків людство сприймає простір з позиції своїх життєвих інтересів як форм буття, спрямованих на сприйняття, переживання, осмислення практики кожної конкретної людини. Однією з ознак буття є простір, від сприйняття чи не сприйняття якого безпосередньо залежить діяльність людини з осягнення й переосмислення довкілля. Наслідком усвідомлення й оцінки того, що людина спостерігає довкола, є

поява знань про будову світу, осмислення верху й низу, місця, часу та ін. Одночасно з засвоєнням того, що навколо тебе, особа вибудовує і свій власний культурний простір, у межах якого знаходиться і когнітивний.

З позицій когнітивної лінгвістики, будь-яка мовна особистість володіє власним індивідуальним когнітивним простором, у межах якого вибудовується чітко структурована система знань та уявлень. На думку В. В. Красних, «в індивідуальний когнітивний простір (якщо вважати людину істотою соціальною) входять колективний когнітивний простір (ККП) (як певним чином структурована сукупність знань і уявлень тих соціумів, до яких дана особа входить) і когнітивна база (КБ) (як мінімум її ядро) тієї національно-лінгво-культурної спільноти, членом якого ця особа є» (Красных, 1997 а, с. 130).

Розмежовуючи поняття КБ та ККП, дослідниця наголошує на тому, що когнітивна база також є певним чином структурованою сукупністю знань і понять, але на рівні національно-лінгво-культурної спільноти. Крім того, ядерними елементами когнітивного простору називають деякі «культурні феномени», за визначенням Н. В. Уфімцевої. Ядерними ж елементами когнітивної бази В. В. Красних називає прецедентні феномени (там само; Красных, 1997 б; Красных, 1997 в).

В основі формування когнітивного простору й когнітивної бази знаходяться когнітивні структури, які є змістовими формами кодування та збереження інформації, що включає знання й уявлення не лише про довкілля, а й знання мови та знання про мову. Відповідно, розрізняють феноменологічні й лінгвістичні когнітивні структури (Красных, 1997 г).

Відмінності між когнітивним простором і когнітивною базою полягають, поперше, за зовнішніми ознаками – у величині охоплюваного в кількісному плані простору, тобто пов'язані з тією кількістю особистостей, для яких ця когнітивна структура є обов'язковою. По-друге, відмінність прослідковується й у репертуарі «одиниць зберігання» інформації, тобто у «внутрішньому» наповненні цих структур: до когнітивної бази включають не всі культурні феномени, а лише національно прецедентні, або, за термінологією Д. Б. Гудкова, «національно детерміновані й мінімізовані» (Гудков, 1994). Тобто когнітивна база охоплює вербалізовані прецедентні феномени (прецедентні тексти та прецедентні ситуації) як національно детерміновані й мінімізовані інваріанти сприйняття.

До когнітивного простору, як індивідуального, так і колективного, входять не лише окреслені інваріанти сприйняття, але й індивідуальні та колективні інваріанти сприйняття, а також і знання самого прецедентного тексту, самої прецедентної ситуації, певні знання й уявлення про них (Красных, 1997 а).

Пошуки місця й побутування прецедентного імені в аналізованих когнітивних структурах привели дослідників до висновку про те, що до когнітивної бази входить прецедентне ім'я разом зі своїми диференційними ознаками й атрибутами (Гудков, 1994; Захаренко, Красных, Гудков & Багаєва, 1997). Когнітивний же простір (індивідуальний і колективний) значно ширший, оскільки крім згаданих даних він охоплює ще й додаткові, необов'язкові, або такі, що не є необхідно обов'язковими для всіх представників національно-лінгво-культурної спільноти.

За визначенням В. В. Красних, «когнітивна база є певним чином структурованою сукупністю необхідних обов'язкових знань і національно-детермінованих і мінімізованих уявлень тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти» (Красных, 1997 а, с. 131). Незважаючи на мінімальний характер інформації, що зберігається, когнітивна база виявляє ознаки хоча й мінімізованої, але відкритої структури, здатної до змін, які, на нашу думку, пов'язані насамперед зі змінами національно-лінгво-культурного простору в цілому.

Когнітивний простір є «певним чином структурованою сукупністю всіх знань і уявлень, притаманних або (1) конкретній мовній особистості (ІКП), або (2) тому чи тому соціуму (ККП)» (Красных, 1997 а, с. 131; Захаренко, Красных 1998, с. 32).

Отже, поняття *когнітивна база* безпосередньо пов'язане з національно-лінгво-культурною орієнтацією знань та уявлень, тому національний складник запрограмований у семантичній структурі цього терміну. *Когнітивний простір* є поняттям ширшим і тому припускає конкретизацію. Маємо на увазі можливість аналізу національного когнітивного простору, який пропонуємо інтерпретувати як певним чином структуровану сукупність існуючих та потенційно можливих уявлень про культурні предмети членів національно-лінгво-культурної спільноти. Скажімо, І. В. Захаренко, В. В. Красних говорять про російський культурний простір, аналізуючи насамперед російський когнітивний культурний простір. В. В. Красних зауважує, що саме «не тільки когнітивна база, але й когнітивні простори є національно-детермінованими й національно-маркованими, що цілком зрозуміло, оскільки «ядром» когнітивних просторів (і індивідуального, і колективного монокультурного соціуму) слугує когнітивна база тієї національно-лінгво-культурної спільноти, яка є рідною для носія/носіїв цього когнітивного простору» (Красных, 1997 а, с. 131).

Погоджуючись і приймаючи за основу таку інтерпретацію когнітивної бази і когнітивного простору, ми не сприймаємо їх як «одиниці збереження інформації» (Красных 1997 а, с. 131). Для нас це насамперед структури, в межах яких згруповані за певними ознаками інформативні одиниці. На цьому наголошує далі і сама дослідниця, інтерпретуючи їх як «взаємопов'язані фрагменти єдиного ментально-лінгвального комплексу, що утворюють певні більш або менш стійкі глибинні блоки, чи «конфігурації» (за А. Вежицькою), які виявляються, зокрема, в асоціативно-вербальній мережі» (Красных, 1997 а, с. 131). З часом, аналізуючи російський культурний простір, дослідниця приходить до висновку, що це «форма існування культури у свідомості людини», яка охоплює існуючі та потенційно можливі уявлення про феномени культури у членів національно-культурної спільноти, або «це сукупність усіх індивідуальних і колективних когнітивних просторів» (Красных, 2001, с. 7). Комунікативна база – «певним чином структурована сукупність необхідно обов'язкових знань і національно-детермінованих і мінімізованих уявлень тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти, якою володіють усі носії того чи іншого національно-культурного менталітету, ментально-лінгвального комплексу» (Красных, 2001, с. 7).

Таким чином, когнітивна база і когнітивний простір є сукупностями ментально-вербальних одиниць, що стали результатом пізнання довкілля представниками певної національної спільноти і відображають його індивідуальний та/чи колективний досвід.

Література

1. Быстрова, А. Н. (2004). Культурное пространство как предмет философской рефлексии. *Философские науки*, 12, 36–39.
2. Фомина, М. Н. (1999). *Философская культура: онтологический диалогизм*. Чита: Поиск, 160.
3. Гудков, Д. Б. (1994). Структура и функционирование двусторонних имен (к вопросу о взаимодействии языка и культуры). *Вестник МГУ. Серия 9. Филология*, 6.
4. Красных, В. В., Изотов, А. И. (Ред.). (1997 а). Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере). *Язык, сознание, коммуникация*, 1, 128–144. Москва: Филология.
5. Красных, В. В. (1997 б). К вопросу о русской когнитивной базе и русском культурном пространстве. *Сопоставительная грамматика и теория коммуникации*, 23–33. Москва.
6. Красных, В. В. (1997 в). В поисках «магического кристалла» (к вопросу о фрейм-структурах сознания). *Сопоставительная грамматика и теория коммуникации*, 34–46. Москва.
7. Красных, В. В. (1997 г). Коммуникация в свете лингво-когнитивного подхода. *Функциональные исследования*, 3, 67–83. Москва.
8. Красных, В. В. & Красных, В. В., Изотов, А. И. (Ред.). (2001). Точки над і или многоточие? (к вопросу о современной научной парадигме). *Язык, сознание, коммуникация*, 16, 5–12. Москва: МАКС Пресс.
9. Захаренко, И. В., Красных, В. В., Гудков, Д. Б., Багаева, Д. В., & Красных, В. В., Изотов, А. И. (Ред.). (1997). Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация*, 1, 82–103. Москва: Филология.
10. Захаренко, И. В., Красных, В. В. & Красных, В. В., Изотов, А. И. (Ред.). (1998). Русская когнитивная база и русское культурное пространство в зеркале кроссвордов. *Язык, сознание, коммуникация*, 5, 32–40. Москва: Филология.

References

1. Bystrova, A. N. (2004). Kulturnoe prostranstvo kak predmet filosofskoi refleksiyi. *Filosofskie nauki*, 12, 36–39.
2. Fomina, M. N. (1999). *Filosofskaya kultura: ontologicheskii dialogizm*. Chita: Poisk, 160.
3. Gudkov, D. B. (1994). Struktura I funkcionirovaniye dvustoronnih imen (k voprosu o vzaimodeistviyi yazyka I kultury). *Vestnik MGU. Seriya 9. Filologiya*, 6.
4. Krasnykh, V. V., Izotov, A. I. (Ed.). (1997 a). Kognitivnaya baza vs kulturnoye prostranstvo v aspekte izucheniya yazukovoi lichnosti (k voprosu o russkoi konceptosfere). *Yazuk, soznaniye, kommunikaciya*, 1, 128–144. Moskva: Filologiya.
5. Krasnykh, V. V. (1997 b). K voprosu o russkoi kognitivnoi baze i russkom kulturnom prostranstve. *Sopostavitelnaya grammatika i teoriya kommunikaciyi*, 23–33. Moskva.
6. Krasnykh, V. V. (1997 v). V poiskah «magicheskogo kristala» (k voprosu o freim-strukturah soznaniya). *Sopostavitelnaya grammatika i teoriya kommunikaciyi*, 34–46. Moskva.
7. Krasnykh, V. V. (1997 g). Kommunikaciyi v svete lingvo-kognitivnogo podhoda. *Funkcionalniye issledovaniya*, 3, 67–83. Moskva.
8. Krasnykh, V. V. & Krasnykh, V. V., Izotov, A. I. (Ed.). (2001). Tochki nad I ili mnogotochiye? (k voprosu o sovremennoi nauchnoi paradigme). *Yazuk, soznaniye, kommunikaciya*, 16, 5–12. Moskva: MAKS Press.
9. Zakharenko, I. V., Krasnykh, V. V., Gudkov, D. B., Bagaeva, D. V., & Krasnykh, V. V., Izotov, A. I. (Ed.). (1997). Precedentnoye imya i precedentnoye vuskazuvaniye kak simvolu precedentnuh fenomenov. *Yazuk, soznaniye, kommunikaciya*, 1, 82–103. Moskva: Filologiya.
10. Zakharenko, I. V., Krasnykh, V. V. & Krasnykh, V. V., Izotov, A. I. (Ed.). (1998). Russkaya kognitivnaya baza i russkoye kulturnoye prostranstvo v zerkale krossvordov. *Yazuk, soznaniye, kommunikaciya*, 5, 32–40. Moskva: Filologiya.